

FAMILIELIV i børnefamilien

Af Per Schultz Jørgensen

Familieliv er fællesskabet inden for familiens afgrænsede felt – forholdet mellem ægtefællerne og mellem dem og børnene. Dette fællesskab udvikler en særlig oplevelse af tilhørsforhold, der omfatter følelsen af varighed, intimitet, gensidighed og forpligtende omsorg. Men fællesskabet hviler også på hverdagens almindelige præmisser. Her handler det om erhvervsarbejde, om huslige opgaver, om børnepasning og om kontakterne med de sociale netværk rundt omkring familien.

Familieliv er både de dybe følelser og det praktiske arrangement i et ofte hektisk og stressende hverdagsliv. Her ligger netop en modsætning, der ofte fremhæves som særlig karakteristisk for familielivet i den moderne børnefamilie. På den ene side er der forsøget på at opbygge en base med tryghed og kontinuitet – på den anden side det kaotiske hverdagsliv. En sådan måde at

fremstille modsætningen på er imidlertid ret ensidig og ikke dækkende for alles oplevelse af livet i familien. Modsætningen vil af mange formentlig blive oplevet som en forening af to verdener, der er forskellige i både social og psykologisk forstand: det udfordrende liv i den store offentlighed – over for privatheden og intimiteten. Problemet i dette forsøg på “forsoning” er, at kravene og rammerne i den offentlige verden også kommer til at sætte dagsordenen for livet i familien. Familielivet er det, der er til rest – når den store verden udenfor har taget sit. Derfor er kravet til familielivet, at det hele tiden skal organiseres og forhandles på plads på rammer, der sættes af andre instanser eller andre perspektiver. Derfor opfattes det moderne samfundsliv ofte som en trussel mod familielivet. Hvordan kan det lykkes at skabe et familieliv i et postmoderne samfund præget af forældrenes omfattende erhvervsarbejde, børnenes pasning i institutioner – og dertil et samfund med mange modsat rettede normer og enorm oprioritering af individualitet? Er ikke også selve familien truet som social institution?

I det følgende skal denne postmoderne familie og dens familieliv belyses ud fra både historiske, samfundsmæssige og psykologiske synsvinkler.

DEN HISTORISKE UDVIKLING

Den familie, vi kender i dag, er en lille familie, en relativt privat familie – og en lønmodtagerfamilie. Den er stedet, man trækker sig tilbage til efter en arbejdsdag, det er her man samler kræfter og “lader op” til igen at klare udfordringerne uden for familien. Familien, hvor man samler sig om følelserne, det afslappende samvær, fællesskabet – og opdragelsen af børnene.

Denne moderne udgave af en familie er imidlertid ikke så ny, som den ofte gøres til, den har faktisk været dominerende familief orm i de sidste mange hundrede år, både i de skandinaviske lande og i Europa i øvrigt.

I virkeligheden kan vi tale om *tre revolutioner* bag den familief orm, vi ser omkring os i dag. Den første fandt sted omkring 15-1600 tallet: her skabtes den lille og den pri-

vate familie. Den anden revolution var indeholdt i industrialiseringen, hvor manden/faderen blev lønarbejder: her afløses den gamle produktionsfamilie af den form, hvor familien er rammen om en reproduktion af arbejdskraften, der lægges uden for familien. Den tredje revolution finder sted i årene efter 1960 – den omfatter kvindernes og især mødrenes udbredte erhvervsbeskæftigelse og dermed deres lønarbejderstatus. Familien er herefter rammen om den tid, der er tilbage, når verden udenom har “taget sit” – og nu med vægt på forbrug, opdragelse og følelser.

Den første revolution: den private kernefamilie

Den første revolution finder sted omkring år 1500, perioden for overgangen fra middelalder til nyere tid. Det vil sige, at vi skal tilbage til før 1500-tallet for at finde det, der betegnes som storfamilier med tre generationer i samme hushold. Demografiske analyser viser, at storfamilien eller tre-generationsfamilien ikke har været udbredt i Europa igennem de 3-400 år, hvor der er pålidelige folketællingslister at bygge på. I England fx. (Anderson, 1971) var det i 1960'erne omkring 10 pct. af familierne, der havde slægtninge boende. Århundredet forud var denne andel 23-27 pct. (henholdsvis byen Preston og landområdet) og en samlet beregning over perioden 1564-1821 viser en andel af familier med slægtninge på 10 pct. Familierne havde tjenestefolk og logerende, men ikke slægtninge i særlig stor udstrækning.

Det vil sige, at der i disse århundreder var tale om, hvad vi i dag kalder en *kernefamilie*, og hvor storfamilien – hvis den forekom – udgjorde en kort periode i relativt få familiers cyklus. Den generelle forklaring kan, som Anderson anfører, være den korte levetid plus den begrænsede mulighed økonomisk og bolig mæssigt for at kunne rumme en storfamilie inden for en kernefamilies rammer.

Den lille familie – kernefamilien – er altså ikke nogen ny “opfindelse”. Den har gjort sig gældende i Europa i århundreder. Men hvorfor har den det?

Et svar får man af den franske historiker

Philippe Ariès (1973), der har forsøgt at spore udgangspunktet for den moderne families tilblivelse i analyser af bl.a. billedmaterialer. Ariès hævder, at ud af middelalderens "overbefolkede, kollektive tilværelse" voksede der en ny følelse af fællesskab inden for *den private familie*: de tætte følelser, omsorgen for børnene og oplevelsen af blufærdighed. "En langsom og dyb revolution", der sker i 15-1600-tallet og når sit fulde udtryk i det 17. århundrede. Familierne lukker sig mere og mere om sig selv, moderen finder lykken i forhold til familie og børn, der afskærmer sig i forhold til en truende verden udenfor. Der opstår, siger Ariès, en ny bevidsthed om, hvad en familie er – og hvad dens vigtigste opgave er. Derfor ændrer husene sig – de private rum afløser de store fællesrum, og derfor ændrer opdragelsen sig: familiens værdier skal gives videre til en næste generation.

Den anden revolution: lønarbejderfamilien

Med den industrielle revolution i 17-1800-tallet sker der en dyb ændring af familiens funktionelle placering i samfundsmæssig sammenhæng og dermed også en ændring af dens indre virkelighed. Overgangen fra landbokultur til industrikultur ændrer den familiemæssige helhed: nu lægges arbejdet og dermed produktionen af værdier et andet sted: uden for familien. Der vokser en ny solidaritet frem – arbejdskammeraterne – og der skabes en ny nødvendighed i forhold til arbejdsgiveren. Familien bliver stedet for konen, børnene og deres fællesskab og det, der ligger efter arbejdstid. Dermed får familien en enorm ændring af sine basale funktioner – og især får den defineret en ny rolle: den skal restituere faderen, så han dag efter dag kan tage del i arbejdslivet – og socialisere børnene til at indgå i samfundet.

Det er disse ændrede funktioner, der tales om, når det hævdes, at familiens funktion i det højt differentierede samfund ikke skal forstås som funktioner på samfundets vegne, men på personlighedens (Parsons, 1971). Det har bestemt ikke givet familien mindre betydning, men lagt op til en langt mere skrøbelig familie, der ikke mere base-

rer sit samliv på den nødvendighed, der ligger i at producere livsfornödenheder. Denne nødvendighed ligger et andet sted. Den ny nødvendighed i familien er følelsesmæssig og dermed afhængig af det overskud, der skabes i alliancen mellem de to voksne.

Denne nye (forbrugs)familie udvikles som en konsekvens af de lønarbejderforhold, den er en del af. Derfor finder vi forskelle mellem *arbejderfamilien* og *middelklassefamilien*, dokumenteret i utallige efterhånden klassiske undersøgelser. Arbejderfamilien er mere orienteret mod en formaliseret struktur i sit fællesskab, mere mod vægt på tradition i livsstil, og mere mod en vis åbenhed over for arbejdskammerater og lokalområde. Middelklassefamilien er derimod mere afslappet i sin indre struktur, mere følelsesmæssig i sine relationer og mere lukket i forhold til arbejdskolleger og lokalområde (Lee, 1979).

Bag disse forskellige udviklingstræk ligger klart forskellige økonomisk-materielle forhold, der giver forskellige livsbetingelser og udvikler forskellige værdier. Arbejderfamiliens virkelighed var mangelsamfundet, derfor udviklingen af en indre strenghed og en nødvendig ydre kollektiv solidaritet. For middelklassefamilien var der tale om materielt overskud, derfor vægt på holdninger – og selvtilstrækkelighed i forhold til den ydre verden.

Den postmoderne 90'er-familie "har flyttet sig" i forhold til disse grundlæggende sociale konstruktioner. I en vis forstand er der tale om en betydelig udviskning eller afsvækkelse af de traditionelle forskelle på familieområdet, skabt på en socialøkonomisk baggrund. Men de kan genfindes på vigtige områder, fx med hensyn til opdragelsesidealer (Hansen, 1995). Alligevel er det næppe helt ved siden af i dag at tale om et udbredt sæt af generelle livsbetingelser, der er grundlag for langt de fleste familier på tværs af de traditionelle sociale klasser og med dæmpende indflydelse på de traditionelle klasseforskelle. På dette grundlag udfoldes så til gengæld forskellige former for familiekultur, bestemt af både familiemønster, arbejdsliv og holdninger.

Den tredje revolution: den postmoderne familie

Den tredje revolution finder stadig sted i disse år, vi er så at sige midt i den. Den startede som en meget synlig ændring af familien med kvindernes stigende erhvervsdeltagelse efter 1960'erne, og den er ledsaget af mange andre ændringer af både demografisk, social og kulturel art. Denne revolution er i virkeligheden, hvad der her er kaldt den postmoderne families udvikling for dermed at angive, at den er en foreløbig sidste fase i en udviklingsproces, der bygger på et historisk forløb over flere hundrede år.

Grundlæggende for denne postmoderne familie er, at den lægger vigtige funktioner ud til samfundet: arbejde, produktion af livsfornødenheder, pasning og socialisering af børn samt pleje og omsorg for ældre og svækkede. Derfor er denne familieform også dybt afhængig af et omgivende samfunds støtte: den er for så vidt en "offentlig" familie (Wolfe, 1989). Men samtidig er familien en umådelig vigtig base for støtte til og justering af det enkelte menneskes hverdagsliv og mere overordnede livsplan – både for voksne og børn. Dermed bliver familien i det postmoderne samfund en social ramme om et individualiseret liv – eller som det er udtrykt: "en individualiseret familie", der forudsætter en offentlig service. Samtidig bliver familien selv sårbar, fordi den hele tiden forudsætter tilstedeværelsen af et menneskeligt overskud hos sine individualiserede medlemmer. Familien kan ikke som tidligere bygge på en usvigelig stabilitet i den sociale ramme omkring familien.

Det er denne postmoderne familie, der udvikles i sidste halvdel af dette århundrede i den vestlige verden – og her især udfolder sig i de skandinaviske lande. Baggrunden er dybtgående samfundsmæssige ændringer af teknologisk, økonomisk, social og kulturel art – det er et senmoderne samfund, et informationssamfund, et postmoderne samfund eller en *modernitetskultur*. Det vigtige i denne forbindelse er ikke så meget betegnelsen som den erkendelse, at der er tale om et umådeligt opbrud, der sætter en ny dagsorden for bevidstheden om, hvad indholdet i tilværelsen er – og

dermed også for forståelsen af familien. Centralt i denne modernitetskultur er fraværet af tidligere faste forestillinger om sammenhæng og perspektiv: mulighederne er for så vidt grænseløse. Det betyder en ny vægt på individualitet – og en søgen efter en personlig identitet. De traditionelle rammer i familien, fx knyttet til autoritet og opdragelsesværdier, er ikke mere tilstrækkelige til at give afsæt for en fornyet selvforståelse. I stedet bliver der tale om en kritisk forholden sig til bl.a. familien som "hellig" institution, og derfor behov for eksperimenter også på familie- og samlivsområdet. En udvikling, der godt kan beskrives som en bevægelse fra "familisme" mod "individualisme" (Berardo, 1990). I hvert fald bliver familien en konstruktion, der organisationsmæssigt ser ud til at skulle fungere som en støttende ramme for de enkelte persons eget engagement uden for familien – og for deres individuelle, personlige udvikling.

Den postmoderne familie og dens familieviv skal derfor forstås på baggrund af et socialt-kulturelt opbrud og tilstedeværelsen af et tæt samspil med et omgivende samfund, både beskæftigelsesmæssigt og med hensyn til velfærdsmæssig støtte.

Det følgende handler om familielivet i denne familie.

AFTALEFAMILIEN

En vigtig konsekvens af de ændrede vilkår for familien er helt konkret, nemlig at dagligdagen må organiseres på en helt anden måde end tidligere. I dag, hvor alle familiens medlemmer er borte fra hjemmet i dagligdagen, må livet planlægges og opgaverne fordeles. Det gælder fra de rent praktiske arbejdsopgaver til pasning af børnene – og det gælder i en vis forstand også forældrenes indbyrdes forhold: parforholdet. I det følgende skal disse problemstillinger belyses hver for sig.

Rollefordelingen

Når begge forældre er tilknyttet arbejdsmarkedet i den udstrækning, vi ser det i dag, indebærer det, at *rollerne* er anderle-

des end tidligere. I den gamle familie var der tale om en komplementær rollefordeling mellem de to voksne i familien, i dag er der i langt højere grad symmetri mellem deres roller fra en samfundsmæssig vinkel.

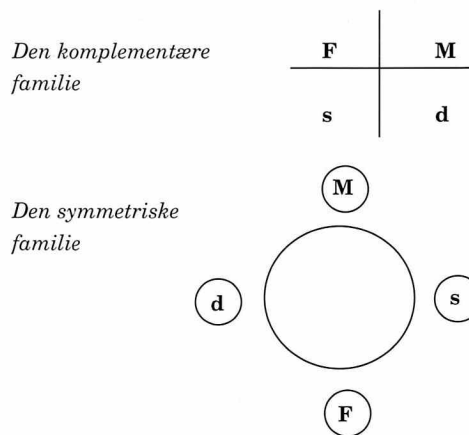
Den komplementære rollefordeling i familien var typisk for den gamle landbo- og håndværksfamilie: faderen stod for de "ydre" arbejdsopgaver, moderen for de "indre", det vil sige hjemmet og de omsorgsmæssige opgaver – eller som det også er udtrykt (Parsons, 1971): faderen står for det instrumentelle (handlinger), moderen for det ekspressive (følelser). En sådan traditionel opdeling genfindes i de fleste familier og gennem industrikulturen og ses i et vist omfang også i dag i enhver familie. Men normerne omkring denne struktur er blødt op og strukturen er på vej mod en mere ligelig fordeling mellem ægtefællerne. Derfor udtrykket symmetri: de har begge arbejdsopgaver uden for familien – og er begge involveret i deres familiemæssige fællesskab. De to rollestrukturer kan grafisk anskues som i figur 1.

Den gamle families roller var defineret ud fra to gennemgående "akser" i familien, nemlig en kønsakse (Faderen og sønnen over for Moderen og datteren) og en aldersakse (forældrene over for børnene). Herudfra blev opgaverne og magten i familien fordelt.

Den nye familie har nedtonet betydningen af disse akser og deres biologisk givne karakter, i stedet er opgavefordelingen til debat i en proces med mere symmetrisk karakter, og der er aftalt en fordeling mellem parterne. Derfor udtrykket "aftalefamilie" eller "forhandlingsfamilie": opgaverne skal hver dag bringes på plads mellem familiens medlemmer – i modsætning til den gamle families opgaver, der lå fast i en tidsbunden og personfordelt struktur. Den nye familie lever i en hverdag, hvor alt kan indrettes efter de skiftende muligheder og aktiviteter uden for familien i både arbejde og fritidsliv, derfor kan dagene være svære at forudsige med deres skiftende og fleksible indhold. I modsætning til den gamle families forudsigelige verden, præget af kontinuitet og fasthed. De to familieverdener kan beskrives som vist i tabel 1.

Det er naturligvis ikke så enkelt, at der

Figur 1.
Rollefordeling i to familietyper

Tabel 1.
Familiestrukturer knyttet til et traditionelt og et postmoderne samfund

<i>Den traditionelle familie</i>	<i>Den postmoderne familie</i>
faderen skaber familiens økonomiske underhold	begge ægtefæller bidrager til det økonomiske underhold
moderen står for hjemmet	opgaver fordeles og aftales
børnene er afhængige af hjemmets omsorg	der satses på samspil med den offentlige service
familien er baseret på ægteskab	familien baseres på et parforhold
ideer om den "sunde" og "rigtige" familie	ideer om individualisering, medansvar og selvstændighed

blot er tale om udskiftning af en gammel forestilling om "den rigtige" rollefordeling i familien med en ny. Dels er der tale om, at de to forestillinger kan trives udmærket side om side, dels at de kan overlæppe hinanden og optræde i skiftende situationer. Men det er også rigtigt, at stadig flere bekender sig til den symmetriske rollemodel, blandt andet ud fra den holdning, at denne model er mere åben og demokratisk, mens den gamle model ofte var forbundet med autoritet hos voksenrollerne og især magt hos faderen.

Parforholdet

I den postmoderne familie er voksenrelationen det intense "rum" for de voksnes gensidige støtte. Her udfoldes parforholdet med dets intimitet og nærhed. Der sættes som ingensinde på kærlighed, det seksuelt-erotiske forhold og parternes gensidige forpligtethed i deres forhold. Derfor udtrykket "parforhold" som en betegnelse for alliancen mellem forældrene i den postmoderne

familie – uanset papirløst forhold eller ægteskab. Mens alliancen mellem forældrene i den gamle familie hvilede på et formelt indgået ægteskab, der var juridisk forpligtende og omfattede hele familien som organisation, er den moderne alliance baseret på "dyaden" og dens dyrkelse af kærlighed og følelsesmæssig involvering.

Ægteskabet eller vielsen tilsiger forpligtethed "indtil døden Jer skiller", altså "varigheden" som det vigtigste, det moderne parforhold understreger derimod intensiteten og det ægte – her og nu.

En sådan forståelse af forældre-alliancen i den postmoderne familie giver en baggrund for forståelse også af den høje skilsmisserate: i en periode med stor vægt på individualitet og personlig lykke giver det ikke rigtig mening at fortsætte et parforhold, der ikke lever op til forestillingen om kærlighed og intimitet. Derfor udskiftning af partneren i forsøget på at finde lykken i et nyt parforhold. Det fremgår af tabel 2, at der i høj grad sigtes mod et følelsesmæssigt nært og ligeværdigt forhold, præget af

Tabel 2
Hvad synes De er vigtigt
for at samlivet skal fungere godt?

	total pct	mænd pct	kvinder pct
kærlighed/holde af hinanden	15	11	18
have det godt sammen/harmonere	28	27	28
godt kammeratskab	11	8	14
fælles interesser	10	8	14
ærlighed og tillid	24	22	26
tolerance og forståelse	12	12	12
ligestilling og gensidig respekt	33	27	39
godt sexliv/ikke utro	7	7	7
god økonomi	6	7	5
andet	8	7	8
ved ikke	2	3	1

Kilde: Gallup Instituttet, efter Berlingske Tidende, 7. april, 1991

Note: tallene summer til mere end 100 pct. fordi mange svarpersoner har givet mere end ét svar.

ærlighed og tillid. Det seksuelle og det økonomiske spiller måske en mindre rolle, end man ville formode.

Men det er også rigtigt, at man godt kan tale om "hans" parforhold – og "hendes". Kvinder lægger i hvert fald mere end mænd vægt på ligestilling, kærlighed og de fælles interesser. Dermed antydes en mere grundlæggende problemstilling på dette område, nemlig at mænd og kvinder ser meget forskelligt på samlivsforhold. Mænd er i almindelighed mere konservative end kvinder og flere mænd tilslutter sig en samlivsform baseret på komplementaritet. Måske en sammenhæng til det faktum, at mænd langt bedre har kunnet realisere sig selv under en ægteskabsordning (hvor kvinden "bar" familieopgaverne) end under et mere uformelt og ligestillet parforhold, derfor er den nye udvikling for mange mænd noget, der opleves som et tab og en bremse på deres udvikling.

Men "den stille revolution" er i gang i det meste af den vestlige verden. Der sigtes mod et mere givende menneskeligt forhold mellem de to voksne, en udviklingstendens, der i en amerikansk forskningsoversigt (Leस्थाeghe, 1995) karakteriseres som "...de enkelte personers forøgede kvalitetskrav med hensyn til voksenrelationen, personlig autonomi, anti-autoritær ideologi og forbrugsmuligheder i forhold til et stigende markedsudbud". Altså en individualisering og opprioritering af ligestillingen i parforholdet.

Man kunne spørge, hvad det egentlig er, der bestemmer denne udviklingsproces – fra det komplementære forhold mod det symmetriske? Svaret vil være de omfattende moderniseringsprocesser, der er i gang i de vestlige lande – med vægt på teknisk udvikling, økonomisk velstand, internationalisering, tvivl om traditionelle værdier og udviklingen af ny vægt på individualisering og ligestilling. Derfor finder tværnationale undersøgelser også, at holdningen til det traditionelle ægteskab er mest positiv i lande med langsom moderniseringsproces og svagere individualiseringstendens – og her mest hos ældre personer (Knudsen & Wærness, 1996). De skandinaviske lande har på flere måder taget tæten i denne udviklingsproces.

Forældreskabet

Forældreskabet i den højmoderne familie praktiseres under nogle grundlæggende andre forhold end i den "gamle" familie: der er tale om "ønskebørn", med forældre i en relativ høj alder, med to udearbejdende forældre og med udstrakt brug af offentlige tilbud om dagpasning. Altså forældre, der vælger at få børn, når det "passer" ind i deres livsforløb, hvor de kan fastholde karrieren og uddelegere en del af omsorgen og opdragelsen. Men hvordan fungerer dette forældreskab i en familieform, hvor der er mange "løse ender", der skal gå op i en større enhed, og hvor der er mange hensyn, der skal koordineres?

Der er noget, der tyder på, at det moderne *moderskab* er forbundet med en betydelig oplevelse af bekymringer og usikkerhed. Det dokumenteres bl.a. i en dansk undersøgelse, der skal følge et repræsentativt udsnit af (5.400) børn født i efteråret 1996 (Andersen, 1996; Christoffersen, 1997): selve fødselen forløb for 23 pct.s vedkommende med komplikationer (bl.a. abnorm fosterstilling, bækkenløsning, langvarig fødsel, kejsersnit) og det viser sig, at der er sammenhæng mellem fødselskomplikationer og "følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer", stress-symptomer, angst og dårlige nerver, fødselsdepressioner samt hovedpine og migræne. For 14 pct. af mødrene har det givet problemer at få barn netop nu (bl.a. økonomiske, karrieremæssige, uddannelsesmæssige). Alligevel nyder de fleste at være sammen med barnet (95 pct.) selvom 15 pct. også giver udtryk for reservationer: belastningen ved at passe børn (4 pct.), usikker på, om de gør det rigtige (3 pct.) og har aldrig tid til sig selv. Derfor er der også mange mødre, der oplyser om forskellige personlige og sundhedsmæssige klager som dårlige nerver (8 pct.), hovedpine/migræne (18 pct.), underlivsproblemer (11 pct.), uregelmæssig menstruation (13 pct.) og infiltrationer i nakke og skuldre (56 pct.).

Det vigtige her er ikke den større eller mindre medicinsk-objektive baggrund for disse mødres klager og problemer – men det forhold, at de oplever deres situation som problematisk eller usikker. Derfor kan disse oplysninger pege i retning af,

hvad der er benævnt som "*ambivalent moderskab*" (Bäck-Wiklund, 1994). Det vil sige, at mange mødre i dag oplever, at de er spændt ud mellem to store behov eller interesser i deres tilværelse: på den ene side karrieren og autonomien – på den anden side omsorgen og moderskabet. Mange kvinder oplever dette som et dilemma og en uforløsthed, hvor de ikke magter at finde en "forsoning" af de to modsatte udviklingsprocesser. De "sikre" mødre har måske magtet at adskille job og familieliv i den periode, de koncentrerer sig om moderskabet, mens de ambivalente mødre lever med en stadig sammenblanding af de to verdener – forskelle i holdning, der igen ser ud til at hænge sammen med de livsvilkår, mødre har – i deres sociale netværk, karriere og økonomiske forhold. Den "sikre" mor kan regne med støtte og regne med at komme tilbage til jobbet, den ambivalente mor forsøger at leve op til begge udfordringer for at klare de oplevede udfordringer.

Disse modsætninger og dilemmaer i den moderne moder-rolle genfindes i flere nyere undersøgelser (Hestbæk, 1995). Kvinder oplever sammenstødet mellem forælderrolle og erhvervsrolle mere negativt, end mænd gør, men hvordan de oplever sammenstødet og måden de løser problemerne på, varierer med den familiekultur eller livsform, de lever i. En livsform baseret på begge forældres erhvervskarriere lægger op til større ligestilling mellem kønnene, forældrene diskuterer, de har en "forhandlingskultur" og er bevidste om deres problemer, som de forholder sig relativt styrende til. En livsform baseret på lønarbejde har derimod et mere traditionelt forældreskab, hvor kvinden har ansvaret for hovedparten af arbejdet omkring hjem og børn. Her "forhandles" der ikke så meget, og kvinderne må ofte give afkald og foretage omlægninger af deres arbejdsliv for at tilpasse det til familielivet.

Også *faderrollen* har ændret sig meget i takt med en samfundsudvikling, hvor den komplementære familie mere og mere er afløst af symmetriske rolle-relationer. Den tidligere autoritære faderrolle er mindre hyppig i dag end den var for en-to generationer siden. Alligevel er der slet ikke tale om en udvikling, der er gået så hurtigt, som det fra mange sider var ønsket. De unge

fædre tager del i opdragelsen og husarbejdet langt mere end de ældre fædre, og undersøgelser efter undersøgelse dokumenterer, at der er tale om en udvikling i retning af ligestilling på vigtige områder af familielivet – også i forhold til faderollens konkrete udformning. Men – der er langt igen, bl.a. dokumenteret i den lave andel af fædre (8 pct. i 1996), der udnytter barselsorloven. Og stadig kan undersøgelser også vise, at fædre i almindelighed har en anden og mindre tæt kontakt med deres børn end mødre har. Forældreskab handler ikke kun om arbejds- og opdragelsesopgaver og deres evt. fordeling mellem faderen og moderen, det drejer sig også om følelsesmæssig involvering og psykologisk "tilstedeværelse", og på det område er der betydelig forskel på forælderrollerne: faderen er stadig den distancerende og instrumentelle – moderen den nærværende og ekspressive.

Opdragelsen

Forældremålene for opdragelsen ændrer sig med samfundsforholdene – derfor finder vi i dag, at forældre er mere afslappede i forhold til deres børn end tidligere, de er mindre autoritære og tænker meget mere på deres børn og på samværet med dem.

Spørger man i europæiske undersøgelser om forældres mål med deres opdragelse, viser der sig naturligvis en betydelig variation afhængig af bl.a. moderniseringsproces og religiøsitet. I værdiundersøgelsen fra begyndelsen af 80'erne (Harding, Phillips & Fogarty, 1986) var der fem værdier for opdragelsen, der tilsyneladende kunne samle bred enighed, det er den absolut top-prioriterede værdi "ærlighed" efterfulgt af "tolerance", "respekt for andre", "god opførelse" og "ansvarlighed". Det er ikke svært her at se en vis vægtning af sociale og relationsorienterede værdier, men også med en moralsk norm i spidsen.

I en dansk belysning af spørgsmålet fra begyndelsen af 90'erne (Andersen, 1991) er de topprioriterede opdragelsesværdier "selvstændighed" tæt efterfulgt af "ansvarsfølelse". Længere nede i rækken kom "tolerance" og "velopdragen optræden" og absolut i bunden af den prioriterede liste kom "sparsommelighed".

Relationsorienterede værdier og spørgsmålet om barnets menneskelige udvikling (autonomi), her ligger tydeligt en drejning af familieopdragelsen i den postmoderne familie – bort fra de gamle dyder og over i retning af at styrke barnets mulighed for at klare udfordringerne i modernitetskulturen.

De voksne og familien er orienterede mod en individualisering og styrkelse af den enkelte persons muligheder. Det samme synes – ikke overraskende – at gøre sig gældende i denne families opdragelse. Det handler om at udvikle børnenes kompetence (Dencik, 1994), så de kan indgå i de mange sociale relationer og situationer, de stilles over for, så de kan vælge, vurdere, reflektere og kommunikere. Den familiemæssige ramme er stedet for en sådan udviklingsproces: her forhandles og her aftales og her bliver børn og forældre langt tidligere end før lige parter i en håndtering af hverdagens mange opgaver og gøremål. Som det blev udtrykt i en undersøgelse af de store skolebørn (Jørgensen, Gamst & Andersen, 1986): forholdet mellem børn og forældre er for 13-15 årige under ændring fra forældreskab til venskab.

Også på dette område ser vi familiens tætte samspil med "service-institutioner" i det offentlige system. Familieopdragelsen er ledsaget af et offentligt dagpasningsystem, og Danmark har – sammen med Sverige – verdens højeste dækningsprocenter på 0-5 års området. I Danmark er der plads til knap halvdelen af 0-2 års børnene i vuggestue eller dagpleje og for 3-5 års børnene mellem 85-90 pct. Det er især for småbørnsområdet, hvor den danske og svenske udvikling er temmelig enestående og afspejler en accept i begge lande af det offentlige velfærdssamfunds forpligtelse til at støtte både kvinder og børn i den hastige moderniseringsproces. Vi er således på vej mod en mere præciseret børnepolitik på dette område.

Dermed er der også understreget, at hvad opdragelsen angår, er der tale om både en uddelegering – og en dobbeltsozialisering: opdragelsen omfatter både familie og institutioner (jf. Dencik, Bäckström & Larsson, 1988). Udviklingen er i de senere år også gået mod en stigende erkendelse af institutionernes ansvar: det handler ikke blot

om pasning eller beskæftigelse af børnene, mens forældrene er på arbejde, det er også en opgave, der omfatter et barns udvikling og bredere "dannelsesproces" som menneske. I en dansk undersøgelse fra 1996 prioriterer forældre til børn i både vuggestue og børnehave de "bløde" kvalitetskriterier som fx omsorg, kærlighed, fællesskab, tryghed og hensyntagen til barnets individuelle behov. Det er også på disse kriterier, at forældrene giver institutionerne de højeste tilfredsheds-karakterer ifølge undersøgelsen fra Mandag Morgen, Strategisk Forum (1996, p. 79). Rapporten fra denne undersøgelse indkredser fremtidens børneinstitution og karakteriserer den ved udtrykket: "Fra pasning til udvikling".

Opdragelse, forældreroller, institutionskvalitet – diskussionerne af disse forhold er udtryk for en betydelig opmærksomhed over for spørgsmålet, hvad familien og det højmoderne samfund "giver" børn og "gør ved" børn. Det er en opmærksomhed, der har gjort sig gældende socialpolitisk og i Danmark bl.a. givet sig udtryk i mange udvalg og kommissioner siden Børnekommissionen i 1982 udtrykte en bekymring for børns mange og overfladiske voksenkontakter. Men det er også en bekymring, der ligger bag de mange undersøgelser om børnefamilier, eneforsørgere, daginstitutioner og dagpasning, truede børn og børns opvækst i det hele taget, der er gennemført i de nordiske lande i de sidste 10-15 år.

Opmærksomheden over for spørgsmålet om børns vilkår og udvikling gør sig også gældende på en anden måde blandt forskere: bliver børn *personlighedsmæssigt* anderledes i dag end tidligere? Svarene varierer, men de fleste er formentlig enige om, at børn rent faktisk udvikler nye kompetencer i kraft af de ændrede opvækstbetingelser: de bliver mere udadvendte, mere åbne, mere sociale og gruppeorienterede og måske også mere søgende (Jørgensen, 1994). Udtrykt anderledes: *identitetsdannelsen* er i dag ikke mere alene et spørgsmål om at overtage og videreføre forældres holdninger og livsperspektiver, det er også et spørgsmål om selv at skabe en sammenhæng og en holdbar selvforståelse. Det kræver så til gengæld en anden form for kvalitet med hensyn til indhold og voksenkontakter i

FOTO SUSANNE MERTZ/BILLEDHUSET 2MAJ

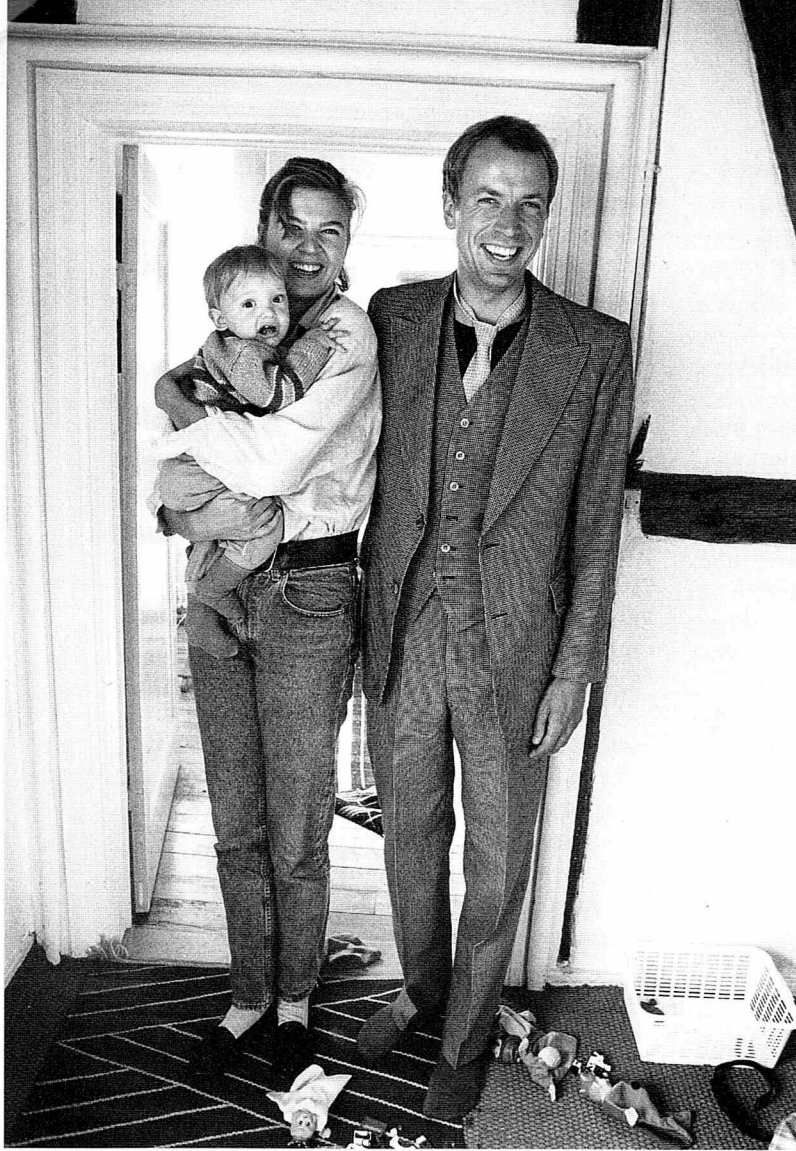

FOTO SONJA ISKOV/BILLEDHUSET 2MAJ

ØVRIGE FOTOS: GRAFISK HIMMEL

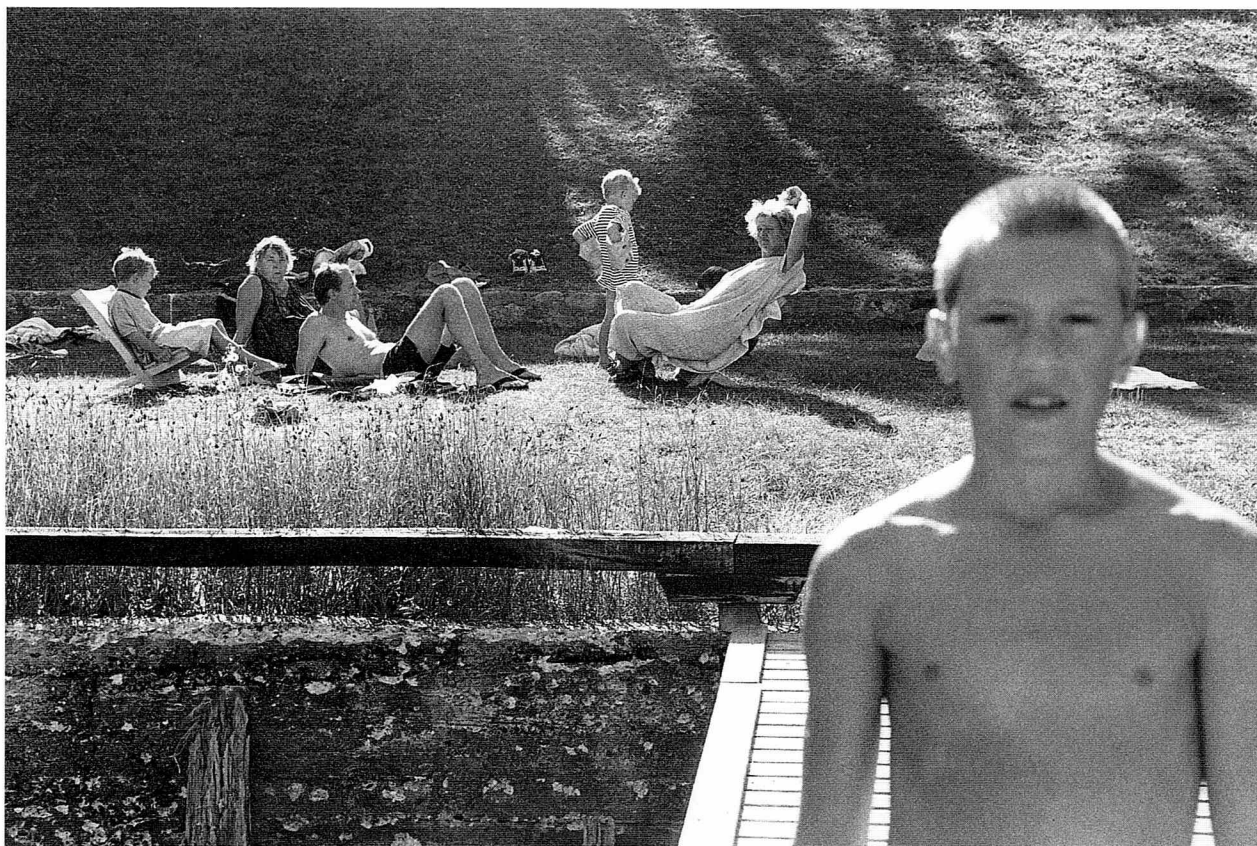

FOTO: SUSANNE MERTZ/BILLEDHUSET 2MAJ

børns liv, end man måske tidligere forbandt med indholdet i de offentlige tilbud. Der ligger den enorme nyorientering, der er i gang i disse år i skandinavisk institutionspædagogik, og som måske kan karakteriseres ved udtrykket: fra pasning til udvikling.

FAMILIELIVET

Hvis vi fra en psykologisk synsvinkel skal forstå det moderne familieliv er en af komplikationerne, at teorien skal have flere planer eller "virkeligheder", som er spundet ind i hinanden. Der er det samfundsmæssige plan, som skaber familiens konkrete og faktiske vilkår – og dermed også definerer både de nødvendige organiseringer og indholdet i det private og intime plan. Men en familie rummer også de tætte følelser og tilknytninger, der udvikles i det private "rum" – uden direkte at være bestemt af de samfundsmæssige forhold. Og så er der de enkelte familiemedlemmers forestillinger om familien og sig selv: her skabes et billede, der har indflydelse på alle de andre planer i familien.

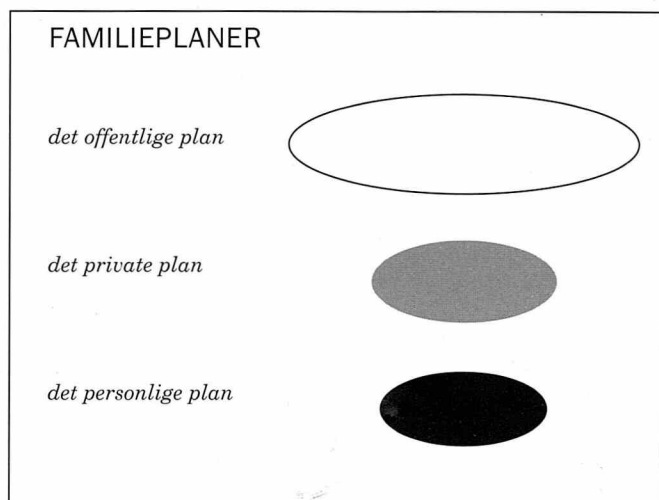
Disse komplekse forhold i en levende familie er måske baggrunden for, at der ikke er udviklet en egentlig sammenhængende og kompleks *psykologisk* familieteori. Vetre & Gale (1987) siger det oven i købet på den direkte måde, at "Familien har været en væsentlig opgave i sociologi, i socialan-

tropologi, i social historie og i psykiatri, men af forskellige grunde er den blevet negligeret af psykologi". Det er måske ikke helt retfærdigt over for psykologien, men rigtigt så langt, at der er mange delteorier og mindre modeller, der også har betydelig værdi, fx i en terapeutisk sammenhæng. Men der er ikke udviklet en egentlig sammenhængende socialpsykologisk teori, der forsøger at opstille nye perspektiver på familien som kompleks struktur i et højmoderne samfund. Dencik (1996) forsøger en sådan kobling mellem en samfundsmæssig modernisering og en forståelse af familien som en "forsoning" af individualitet og fællesskab. Herudfra opstilles fire familietyper i "postmoderniteten", nemlig den moderne stærke familie ("familien som team"), den moderne svage familie ("svingdørsfamilien"), den traditionelle stærke familie ("den patriarkalske familie" og den moderne svage familie ("social akvarium").

Familieliv har imidlertid så tætte følelsesmæssige aspekter, at en understregning af den særligt psykologiske synsvinkel er uomgængelig, hvis familiens "privathed", "tilknytning", "gensidighed", "afhængighed" og dybtgående "dannelsesprocesser" skal sættes i et blot nogenlunde dækkende perspektiv. Men samtidig skal også fastholdes, at dette psykologiske "rum" med følelser og stærke oplevelser bliver til på grundlag af en definering af de sociale vilkår. Her sker den specielle kobling mellem det sociale og det psykologiske, som giver enhver familie sin særlige atmosfære eller virkelighed.

Den synsvinkel, der anvendes i den følgende formulering af en familiemodel, vil forsøge at indfange denne dobbelthed. Derfor vil der være tale om en vinkel, der er både fænomenologisk og social konstruktivistisk (inspireret af bl.a. Handel, 1968). Den anskuer samspillet i familien på tre planer, nemlig (1) familiens kobling til samfundsmæssige processer (*det offentlige plan*), (2) familiens udvikling af et relativt lukket og afgrænset fællesskab (*det private plan*) og endelig (3) familiemedlemmernes personlige registreringer af relationerne (*det personlige plan*).

En sådan model af familien skal i det følgende søges indfanget og beskrevet gennem inddragelse af fire små kvalitative studier

af familier og parforhold, gennemført af studerende ved Danmarks Lærerhøjskole (Bloch, 1996; Elgaard & Lewin, 1996; Johansen, 1997; Pedersen, Lorenzen & Jessen, 1997). Beskrivelsen er alene eksemplificerende og gør ikke krav på at være fremlagt hverken teoretisk eller empirisk udtømmende.

DET OFFENTLIGE FAMILIEPLAN

Familiens *offentlige* plan drejer sig om koblingen til verden uden om familien – arbejdslivet, økonomien, indkøb, børnepasningen, kontakterne og forpligtelserne. Det vil sige hele det materielle grundlag for familiens eksistens, men også et grundlag, der hele tiden skal defineres: tilrettelægges, arrangeres, organiseres, forhandles og aftales. I en familie, hvor alle medlemmerne er knyttet til mange arenaer uden for familien, bliver det offentlige plan i familien komplekst og i perioder ofte oplevet som uoverskueligt. Derfor skal det holdes sammen af forhandlingerne i familien og de aftaler, der skal fastlægge den nødvendige og forpligtende struktur. Men dette offentlige plan er skrøbeligt og bliver let sårbart, fordi der hele tiden er nye krav eller oplevede udfordringer, der skal tilpasses familiens egen struktur.

“Man har nogle forventninger om, at dette skal være idyl, ikke. Og så kan man bare konstatere, at kommer du en halv time for sent hjem fra arbejde, så er idyllen allerede ved at krakelere. Og så er det, du kommer ud i det her følelsesmæssige vakuum, hvor du skal tage fat i dig selv. Hvad handler det her egentlig om? Man kan sige, at man er meget følsom, ikke? Grænsen for at det tipper til den ene eller den anden side er hårfin.”

Forhandlingerne og aftalerne bliver skrøbelige over for en verden, der ikke kun melder sig med rammer og begrænsninger – men også med sine muligheder og giver sig til kende som en del af familiemedlemmernes egne forventninger og deres egne valg. Derfor er kompromiser nødvendige for at få det hele til at gå op i en højere enhed. Og derfor skal der ofte også langtidsplanlægning til – der skal matche med de muligheder, der tilbydes fra samfundets side. På dagpasnings-

området er en sådan kobling mellem et samfundsplan og familiens offentlige plan et fokuseret område i de fleste småbørnsfamilier og fx oplevet således:

“...da var han 8 måneder gammel (startede han i dagpleje), og så var han ét år i dagpleje. Det kom til at passe med min næste barselsorlov og så en forældreorlov oven i. Jeg havde to års forældreorlov, og så startede E. i børnehaven.”

Det offentlige plan i familien omfatter faktorer som tiden, personerne og deres oplevede overskud, de fysiske muligheder i og omkring boligen, de sociale netværk – og det fører frem mod en social konstrueret virkelighed, der hele tiden skal opdateres og holdes ved lige. Her skaber parterne ikke alene grundlaget for familiens økonomiske og materielle virkelighed, de skaber også selve hverdagen med dens orden, sammenhæng og større eller mindre meningsfuldhed. Men grænsefladen mellem det offentlige plan og de andre planer i familien er tydelig – og ofte genstand for forhandlinger og konflikter. Her ligger ofte stor følsomhed hos familiedlemmerne, der kan give skænderier, bebrejdelser, stress, afmagt – eller glæde, inspiration og overskud. Men ægtefællerne behøver ikke opleve denne grænseflade på samme måde:

“Carsten mener ikke, det er den fortravlede hverdag, der er årsag til konflikterne. Han elsker arbejde og får energi af det. Han siger, at Cecilie derimod mener, at manglende tid kan være et problem. Hun siger, at hun har for meget arbejde og er træt, når hun kommer hjem. Men føler samtidig stort ansvar omkring børnene og hjemmet. Børnene er ikke længere i institution, og Cecilie synes, det er vigtigt at lave noget sammen med børnene. Hun synes heller ikke, de skal se fjernsyn. Hun mener, at konflikterne hænger sammen med tid og at de har svært ved at få plads til at snakke sammen, når børnene er der.”

Tid, overskud, fællesskab og indhold – her ligger tydelige forventninger, der både kan opleves forskelligt, men også være indlejret i de enkelte medlemmers forskellige vurderingsrammer for, hvad der er acceptabelt – og måske ønskværdigt.

DET PRIVATE FAMILIEPLAN

Det *private plan* i familien er fællesskabet og rutinerne ("sådan gør vi den slags"), det er de tilbagevendende mønstre af begivenheder, der samler familien (middagen, søndagsfrokosten, fjernsynet, turene til sommerhuset osv.), der vedligeholder de billeder, der er opbygget ("sådan er vores familie", "sådan var min mor altid") og udvikler en særlig følsomhed over for, hvad der er tilladt – og hvor grænserne går ("det talte vi aldrig om"). Det er også det private plan i familien, der giver trygheden, tilhørsforholdet, fornemmelsen af at blive holdt af lige-gyldigt hvad – og følelsen af, at der i det private rum hersker en helt anden form for accept end uden for i det offentlige. Det er her i det "lille" familierum, der opstår en oplevelse af gensidighed og fortrolighed – og en fornemmelse af "det helt særlige" i min familie. Her lever også en let vakt dårlig samvittighed i forhold til børnene:

"Jeg synes det er hårdt. På en eller anden måde går man nok rundt med dårlig samvittighed over ikke at være nok sammen med børnene. At man ikke er sammen med dem i deres aktive timer."

Men samtidig også en erkendelse af en nødvendig arbejdsdeling, hvor familien giver børnene noget helt særligt, men at børnehaven også gør det:

"Hjemme skulle de gerne have frihed, og jeg vil gerne give dem tryghed, og det at de ved, jeg altid er der, og at de er mere beskyttet hjemme. Hønt i børnehaven får de lov til nogle ting, som udvikler dem, men hjemme er et lille sted, børnehaven er mere et samfund, hvor de skal lære at fungere i en større enhed..... I familien er vi tæt sammen og børn og forældre kender hinanden rigtig godt, det kan man ikke i børnehaven. Tryghedsfønmelsen den hører til i hjemmet, der er vi sammen på en anden måde."

Som generelt udsagn er det imidlertid en sandhed med modifikationer, for børnehaven har også en fundamental tryghed i forhold til børn, som man som mor kan erkende – og være tryk ved:

"Hun har en pædagog derhenne, som hun kastede sin kærlighed på to dage efter, at hun

var startet derhenne, og det er Ruth, fordi Ruth har det der, der er så svært at definere... men hun har noget, jeg godt kan lide, fordi Maria lige meget hvad, så kan hun gå til Ruth, hvis hun er ked af det...."

Som mor er man opmærksom på, om barnets relationer kan bære – og indimellem kan man godt opleve, at man selv mister noget på et mere personligt plan.

Den private familie er en verden af organiserede relationer – men også stedet, hvor man kan bryde normer og rutiner:

"Jeg tror han nyder meget, at han kan gå og dase og dovne. En dag, da hans far var syg blev E. hjemme, han gad ikke gå i børnehaven, fordi han syntes, det var kedeligt, men han kedede sig også hjemme, men han nød alligevel at kunne trisse rundt hjemme og hygge sig i sit eget tempo."

Det vigtige i familiens private plan er tilhørsforholdet og dermed også oplevelser af ansvar og angst for at miste:

"...efter at vi havde fået hende, da kom den fornemmelse: hvad er det egentlig, vi har gjort? Det er et menneske, vi har sat i verden, det er et ansvar, vi har fra nu af og til, vi i hvert fald kan slippe hende, til hun kan selv. Og da kom den fornemmelse af afmagt – ja, men magter vi det?"

Dermed er det private plan i familien tæt på det *personlige plan*, hvor det bliver den enkeltes oplevelse af nærheden og afstanden og dermed også følelsen af både forbundethed – og selvstændighed. Spørgsmålet om konflikter og familiens særlige måde at løse dem på ligger dermed også som en konstant dimension i dette private plan af familien – konflikter over tid, forbrug, forskellige interesser, temperamenter, ømhed og seksualitet, arbejdsopgaver, forskellige tærskler for hjemmets udseende – eller magt, dominans og spørgsmålet om gensidig respekt. Konfliktløsningen bliver en side ved familiens måde at tale sammen på – og nogle spørgsmål kan tages op på en rationel måde, andre kan ikke. I nogle familier er selve ægtefællernes forskellige måde at forholde sig til konflikter på anledning til at konflikten forstærkes:

"Bente og Finn møder konflikterne på forskel-

lig måde...han kan ikke snakke roligt om en uoverensstemmelse eller sag, han hører ikke på Bente, han indtager den holdning, at Bente er indskrænket og det bliver Bente utroligt provokeret af...derfor bearbejder de konflikterne på hver deres måde...og Bente oplever, at hun indimellem må "sluge nogle kameler"...det generer hende voldsomt, at de ikke kan tale om tingene...men i de sidste par år er hun blevet bedre til at lade konflikterne ligge..."

DET PERSONLIGE FAMILIEPLAN

Det personlige plan i familien er et vækstlag, hvor den enkelte henter styrke til at glide i et med de andre i familien – og samtidig kunne trække sig tilbage og opretholde en nødvendig distance og fornemmelse af "at kunne være sig selv".

"Jeg har lært at prioritere parforholdets samvær, men det er til dels på bekostning af min egen udvikling. Det kræver energi at give og være noget for hinanden i et parforhold. Balancen mellem at bruge tid på parforhold og arbejde er svær."

Denne tæthed ligger i det intime parforhold men også i forholdet til børnene – som en nødvendig tilbagetrækning fra en alt for stærk nærhed:

"Selvom børn er meget, så er de ikke alt. De kan ikke opfylde alle de behov, som vi hver i sær har."

En distance, der giver mulighed for personlig udvikling og leve sit eget liv – men også følelsen af, at miste noget vigtigt:

"Men hun (dagplejeren) skulle ikke blive for meget mor, for det var jo stadigvæk mig, der var moderen. Jeg var bange for, at N. knyttede sig for meget til dagplejeren, så jeg måske blev lidt glemt. Jeg fik rigtige ejerfølelser, for det var jo mit barn."

Det personlige plan i familien er oplevelsen af selvværd, følelsen af at have betydning for nogen – og fornemmelsen af at leve op til forventningerne. Eller fornemmelsen af ikke helt at opnå den personlige sammenhæng, som man måske tidligere drømte om:

"Winni har ingen følelse af, at de har store

forventninger til hinanden. De har et meget praktisk forhold – og hun har ingen forventninger om den romantiske forelskelse, om evig lykke...de er venner og kammerater, de respekterer i det store og hele hinanden og det, de hver især gør...indimellem er de sammen og i nogle perioder har de det afsindigt godt med hinanden...i andre perioder er de fuldstændig ligeglade med hinanden...det accepterer de bare, sådan er det bare...hun er ikke specielt lykkelig eller ulukkelig, men hun er lykkelig for at have familie..."

Det offentlige, det private og det personlige plan udgør en samlet måde at leve på – det er hverdagen og tankerne, glæderne og bekymringerne og de mange aktiviteter og initiativer. Planerne i familien er tæt sammenvævet – og udgør tilsammen en særlig psykologisk realitet. Sådan er det i alle familier, og heri ligger der ikke noget nyt historisk set. Det nye er derimod knyttet til, at familiemedlemmerne kan se disse planer i familien, de kan fokusere intenst på dem, og de kan opleve dem som mere eller mindre adskilte. Sammenhængen mellem planerne er ikke mere bare noget, der kommer af sig selv

Et karakteristisk træk i de fleste beskrivelser af familielivet er således en stærk *fokusering på grænsefladen mellem planerne* – og her ofte som en problematisering. Grænsefladen er fx det offentlige plans dominerende betydning for det private plan, ofte sådan at det private plan opleves trængt. Det gælder med hensyn til tid, overskud og mulighed for at give særlig indhold og spændstighed. Det private plan kan blive et rationaliseret plan – ligesom det offentlige plan: det organiseres og tænkes ind i tilrettelagte rammer og strukturer. Derved kan det private plan komme til at rumme oplevelsen af modsætninger – fx at man som mor føler sig frataget noget, som barnet får i det offentlige plan. Eller at man som menneske er "brændt ud", når man kommer hjem.

Et andet karakteristisk træk ved beskrivelserne er, at *det personlige plan er mere eller mindre integreret i det offentlige plan*. Det er her, det personlige finder sin eksponering og opnår den tilfredsstillende, der ligger som en stærk drivkraft bag spørgsmålet

om personlig identitet. Det personlige bliver ikke i samme grad omsat i et privat plan – her kan intimiteten og nærheden blive imødekommet, men det særligt personlige projekt søger mod det offentlige plan. Det gælder for faderen i hans arbejdsrolle – i dag som tidligere. Men det gælder også for moderen og her i langt større udstrækning end tidligere: hun ser sig selv som en person, der opnår højeste grad af eksponering i forbindelse med arbejde og karriere og uadventede relationer. Deri ligger ikke, at hun ikke ønsker børn og den tætte kontakt med den side af sig selv – men det er hele tiden også med en vished om, at hun ikke opgiver den tilkæmpede rolle i det offentlige plan.

Det særlige ved beskrivelserne af dette familieliv i den postmoderne verden er *også en særlig form for tvetydighed*. Den består i, at familiemedlemmerne på den ene side oplever, at indholdet og rammerne for familien er noget, de kan påvirke, ændre på og organisere eller forhandle sig igennem – og på den anden side noget, de føler sig klemte af, presset af – og indimellem fastlåst af. De oplever en slags frihed knyttet til valg og beslutninger – og en manglende mulighed for at få det, som man gerne vil have det. Dette fører til, at familielivet er noget, de ustandselig bliver nødt til at forholde sig til og tænke over. Den refleksion kan hos nogle føre frem mod en næsten permanent utilfredshed, parret med ønsker om at ændre på tingene – hos andre til en kronisk dårlig samvittighed og hos atter andre til en affinden sig med situationen og en fokusering på den side af det personlige plan, der handler om én selv.

Familielivet er en social konstruktion, der hele tiden kræver vedligeholdelse – og det er et refleksivt projekt, der hele tiden skal overvejes. Måske netop derfor er familien i den postmoderne verden genstand for mange valg og beslutninger – og for mange følelser og forventninger. Familielivet skal passe ind i forhold til et offentligt plan, der fylder meget – og det skal indrettes i forhold til de voksnes (forskellige) personlige planer. Det kan føre til et familieplan, der

er større forventninger til end nogensinde – men hvor indfrielsen har mange odds imod sig. Med andre ord: et trængt familieliv.

PERSPEKTIVERING

Det postmoderne familieliv hviler på en historisk udvikling, der rummer træk knyttet til privathed, intimitet og personlig reproduktion i forhold til en verden udenfor. Som sådan er der tale om en moderne version af kendte træk i en vesteuropæisk familietradition. På den anden side er der nye dimensioner, knyttet blandt andet til en ny vægt på individualitet og et fravær af faste forskrifter for familieliv. Familielivet bliver til som et resultat af medlemmernes tilbagevendende forhandlinger og aftaler på alle planer: det offentlige, det private og det personlige plan. Dermed skabes nye brudflader med nye eksperimenter men også med en ny usikkerhed. I børnefamilien bliver familielivet rammen om opdragelsen – og dermed for skabelsen af den nærhed og fortrolighed, der giver børn udgangspunkt for en personlig dannelsesproces. Men dette sker i en arbejdsfordeling med børneinstitutionen. Blandt andet derfor er opdragelsesprojektet i den postmoderne familie genstand for betydelig opmærksomhed – og usikkerhed. Udfordringen ligger blandt andet i, om der kan skabes en for børn bæredygtig sammenhæng mellem det offentlige, det private og det personlige plan. Det er her udfordringen til de kommende års socialpolitiske initiativer ligger på børnefamilieområdet.

Artiklen er en let forkortet udgave af originalartiklen i *Børn og familie i det postmoderne samfund*.

Social Kritik takker forfatter og Hans Reitzels Forlag for venlig tilladelse til at bruge artiklen.

Per Schultz Jørgensen er cand.psych.dr.phil., professor i socialpsykologi ved Danmarks Lærerhøjskole siden 1991.

Litteratur:

- Andersen, B.H. (1996). Børns opvækstvilkår. En beskrivelse af første fase i en forløbsundersøgelse af børn født i efteråret 1995. Socialforskningsinstituttet, stencil.
- Andersen, B.H. (1991). Børnefamiliernes dagligdag. Socialforskningsinstituttet. .
- Anderson, M. (1971) Family, household and the industrial revolution. I: Anderson, M. (Ed.) *Sociology and the family*. Harmondsworth: Penguin.
- Ariès, P. (1973) *Centuries of Childhood*. Harmondsworth: Penguin.
- Berardo, F.M. (1990). Trends and directions in family research in the 1980's. *Journal of marriage and the family*, 52, 809-817.
- Bloch, J. (1996). En bæredygtig reproduktion i småbørnsfamilien. Danmarks Lærerhøjskole. Afhandling.
- Bäck-Wiklund, M. (1994). Ambivalens och säkerhet i modernt moderskap. I: Agrell (red.): *Modernt familjeliv och separationer*. Stockholm: SFR.
- Christoffersen, M.N. (1991). Udviklingen i familieforholdene – belyst 1974, 1980, 1985 og 1990. Arbejdsnotat, Socialforskningsinstituttet.
- Christoffersen, M.N. (1996). Opvækst hos fædre. En sammenligning af 3-5 årige børns opvækst hos fædre og mødre. Socialforskningsinstituttet. 96:23.
- Christoffersen, M.N. (1997). Spædbarnsfamilien. Rapport nr. 1 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995. København: Socialforskningsinstituttet 97:25.
- Dencik, L., Bäckström, C. & Larsson, E. (1988). Barnets två världar. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Dencik, L. (1994) Børns tilegnelse af livskvalifikationer for den postmoderne tilværelse. *Unge pædagoger*, nr. 7, 15-28.
- Dencik, L. (1996). Familjen i välfärdsstatens förvandringsprocess. *Dansk Sociologi*, 1, 57-82.
- Elgaard, M. & Lewin, I. (1996). En belysning af parforholdets betydning for mennesket i 90'erne. Danmarks Lærerhøjskole, 1996. Afhandling.
- Gallup (1991) *Danskernes syn på samlivet*. Berlingske Tidende. 7. april.
- Handel, G. (Ed.) (1968). *The Psychosocial Interior of the Family. A Sourcebook for the Study of Whole Families*. London: Allen.
- Hansen, E.J. (1995) En generation blev voksen. Socialforskningsinstituttet, Rapport 95:8. København.
- Harding, S. Phillips, D. & Fogarty, M. (1986). *Contrasting Values in Western Countries*. London.
- Hestbæk, A-D. (1992). Små børns liv i forsøgspektiv. Socialforskningsinstituttet. Rapport 92:10.
- Hestbæk, A-D. (1992). Børns og unges fritidsliv i forsøgspektiv. Socialforskningsinstituttet. Rapport 92:13.
- Hestbæk, A-D (1995). Forældreskab i 90'erne. Socialforskningsinstituttet. Rapport 95:5.
- Jørgensen, P.S., Gamst, B. & Andersen, B.H. (1986). Efter skoletid. Socialforskningsinstituttet. Publ. 154.
- Jørgensen, P.S. (1975) Forbrugsfamilien og dens børn. København: Akademisk Forlag
- Jørgensen, P.S. (1992). Familien under forandring. I: Friis, H. (red.) *Hverdag i EF (109-121)*. København: Spektrum.
- Knudsen, K. & Wærnes, K. (1996). Er ekteskabet som institusjon på vei ut i Skandinavia? *Norsk Tidsskrift for Samfundsforskning*, 37, 299-326.
- Lee, G.R. (1979). Effects of social networks on the family. I: Burr, W.R., Hill, R., Nye, F.I. & Reiss, I.R. (eds.) *Contemporary theories about the family. Research based theories*. Vol. I. p.27-56. New York: Macmillan.
- Lesthaeghe, R. (1995). The second demographic transition in western countries: an interpretation. I: Mason, K.O. & Jensen, A-M. (Eds.) *Gender and Family Change in Industrialized Countries*. (219-234). Oxford: Clarendon Press.
- Levevilkår i Danmark. Statistisk oversigt 1992. København: Danmarks Statistik & Socialforskningsinstituttet.
- Löfgren, O. (1974) (red.) *Familie, hushold og produktion. Punktundersøgelser i 5 danske lokalsamfund*. København: IEF, Institut for europæisk folkelivsforskning.
- Mandag Morgen, Strategisk Forum (1996). *Fremtidens børneinstitution. Fra pasning til udvikling*. Ugebladet Mandag Morgen, København.
- Parsons. T. (1971) *The family in urban-industrial America*. I: Anderson, M. (Ed.) *Sociology of the Family*. Harmondsworth: Penguin.
- Pedersen, E.K., Lorenzen, A. & Jessen, L.M. (1977). *Mor/barn relationen i 90'erne*. Danmarks Lærerhøjskole. Afhandling.
- Vetere, A. & Gale, A. (1987). *Ecological studies of Family Life*. New York: John Wiley.
- Wolfe, A. (1989). *Whose keeper? Social Science and Moral Obligation*. Beverley: University of California Press.